

ГРАМАТИЧНИЙ СТАТУС СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Словосполучення є одним із фундаментальних і водночас найбільш суперечливих понять у вітчизняній теорії синтаксису.

Фундаментальність словосполучення для синтаксису як науки полягає в тому, що перше тісно пов'язане з предметною сферою останнього: синтаксис вивчає закони сполучуваності слів, інакше кажучи, закони складання слів, поєднання слів – словоскладання, словопоєднання, врешті – словосполучення, отже, закони словосполучення. Звідси – основне завдання синтаксису полягає в з'ясуванні того, як поєднуються слова. Поєднання слів здійснюються в процесі спілкування і для спілкування людей: слова реалізують свою сполучуваність у комунікативній мовній одиниці – реченні. Отже, закономірності словопоєднання (предмет синтаксису) виявляються в реченні (в об'єкті синтаксису, синтаксичній одиниці).

Однак у синтаксичній науці простежується перехід від вектора **як?** (як сполучаються слова) до вектора **що?** (що таке сполучення слів). У вітчизняній граматиці матеріальний репрезентант поєднання слів прийнято називати словосполученням. У цьому плані **словосполучення – частина речення, виділена для аналізу його структурних, функціональних особливостей, тобто фрагмент речення, який утворюється й функціонує у його складі.**

Таке трактування словосполучення має давні традиції, що розроблялися не одне століття. Ще до введення в науковий обіг самого терміна "словосполучення" зміст синтаксичних описів зводився до правил побудови сполук слів. Перша відома спеціальна праця, присвячена синтаксису (Аполлоній Дискол, Давня Греція), містила відомості саме про зв'язки слів. В античних латинських граматиках (зокрема в трактаті Варрона "Про латинську мову") визначається одна зі сторін мови, що показує, як слова "розумно сполучаючись, між собою, виражають думку" [1, с. 80].

Системний огляд сполучень слів здійснює в синтаксичному розділі "Російської граматики" М. Ломоносов. Учений дав цьому розділу (настанові 6) і відповідну назву – "Про складання частин слова" (тобто частин мови) [21, с. 554].

Пізніше "складання слів" стане поняттєвою базою для нового, питомого, терміна на позначення синтаксичної науки – "словосочинение" (словоскладання). Так називають синтаксис О. Востоков [11, с. 219], Я. Головацький [14, с. 2], М. Осадца [23, с. 181]. О. Востоков у перше вживає і термін "словосполучення". Позиція вченого щодо предмета синтаксису суголосна з попередніми граматиками (за Вос-

токовим, словоскладання показує "правила, за якими поєднувати слід слова в мовленні" [11, с. 219]). Словосполучення з погляду законів поєднання слів розглядав також Ф. Буслаєв: "<...> закони сполучення слів викладаються в синтаксисі" [6, с. 4]. Учений опис форм і типів словосполучень включив у вчення про члени речення з метою характеристики його структури.

Окремий етап у розробці теорії словосполучення становлять праці П. Фортунатова. Учений назвав словосполученням "те ціле за значенням, яке утворюється поєднанням одного повного слова (не частки) з іншим повним словом, буде це вираженням цілого психологічного судження чи вираженням його частини" [32, с. 451]. Фортунатов уперше чітко окреслює межі існування словосполучення: воно існує у складі речення: або у формі речення (коли ця сполука одного слова з іншим виражає "ціле психологічне судження" = предикативна сполука), або у формі його частини.

Вивчення структурних компонентів речення здійснювалося на базі предикативних і непередикативних словосполучень: "Учення про речення, з одного боку, учення про словосполучення, з другого – мають своїм завданням дослідити всі елементи, що входять до складу речення: перше з названих учень зосереджується на закінчених словосполученнях, друге на словосполученнях незакінчених" [34, с. 276].

До словосполучень, окрім підрядних, стали відносити сурядні сполуки ("словосполучення поділяються на однорідні (із сурядним зв'язком: *вчитель і інженер*) і неоднорідні (з підрядним зв'язком: *вчитель інженера*") [28, с. 175]. Таке широке розуміння поняття словосполучення дає й підручкова література для вищої школи: "Словосполученням називається поєднання двох і більше слів, зв'язаних між собою граматично і за змістом" [12, с. 3]; словосполучення – "це структурна ланка речення, яка являє собою граматичне об'єднання двох повнозначних слів і служить для вираження певних відношень між відповідними предметами і явищами" [25, с. 3]. Усвідомлення словосполучення як сполуки граматично зв'язаних слів у складі речення об'єднує синтаксистів минулого: П. Фортунатова [32], О. Пешковського [24], О. Шахматова [34] та сучасного періодів: І. Кучеренка [18], В. Сухотіна [28], О. Гвоздева [13], О. Скобликової [25] та ін. [див.: 30; 31].

Вагомою ознакою словосполучення як "мінімального смислового і граматичного об'єднання слів у складі речення" [17, с. 5] є семантико-синтаксичні відношення. Словосполучення виражає, за словами М. Ломоносова, "співвіднесеність різних понять" [21, с. 418], тобто відношення між поняттями, відношення між словами, які виражають ці поняття. О. Скобликова таке тлумачення назвала "**власне синтаксичним напрямком**", бо в його основу покла-

дено синтаксичне поняття: "універсальна функція словосполучення" – його узагальнено-граматична семантика, тобто граматичне значення (семантико-синтаксичні відношення) [25, с. 71–72].

Отже, за власне синтаксичним (традиційним) поглядом, словосполучення – змістове й граматичне об'єднання самостійних слів у складі речення, яке служить для вираження відношень між окремими поняттями, позначеними цими словами. Сутність словосполучення зводиться до вираження відношень між поняттями. Виразниками відношень між поняттями є і підрядні (у тому числі предикативні сполуки: підмет + присудок), і сурядні сполуки. Словосполучення утворюється при формуванні речення і тому існує тільки у складі речення. Поза реченням воно можливе, якщо вичленовується для спеціального дослідження.

Розкриваючи призначення словосполучення, дослідники кваліфікують його "як мінімальну, наочно узагальнену формулу мови, як метаструктуру, на базі якої вивчаються і засвоюються способи, засоби і прийоми смислового й граматичного об'єднання слів" [30, с. 21] та реалізуються "мовні валентності класів і підкласів слів" [31, с. 64]. Коли словосполучення "беруться ізольовано, відірвано від речення" – "це тільки прийом їхнього вивчення (виокремлено нами. – І. А.); при цьому завжди передбачається їхня належність до тих чи інших речень. Такий розгляд словосполучень абстраговано від речень подібний до розгляду афіксів абстраговано від слова, хоча вони існують тільки у словах" [13, с. 215].

З цих позицій словосполучення є тим граматичним інструментом, який дозволяє розкрити і сформулювати закони поєднання слів у процесі творення речення. Основні синтаксичні поняття: граматичні зв'язки і відношення, структура речення, його функціональні компоненти (члени речення – формально-граматичний аспект чи синтаксеми – семантико-синтаксичний аспект) тощо дістають адекватну характеристику шляхом аналізу мінімального зв'язного фрагмента мови (мовлення), яким і є сполука 'слово + слово'. Як операційна одиниця словосполучення активно використовується в дослідженні й описі інших, несинтаксичних наукових парадигм, зокрема морфології (наприклад, при аналізі несамостійних граматичних категорій частин мови з ознаковою семантикою, зокрема прикметника та дієслова), лексикології (наприклад, при визначенні семантичної валентності лексем), лексикографії (за лексикографічного портретування слова) тощо. Як до операційної одиниці звертаються до сполук слів (у тому числі сполук зі службовими словами) у міжнародній лінгвістиці. Зарубіжні лінгвісти або використовують поняття словосполучення обмежено, застосовуючи за потреби широкі за змістом терміни "група слів", "фраза" чи "синтагма" (word group, phrase, syntagm),

що розуміються як частини речення [див. phrase¹: 40, с. 990]; або зовсім не використовують його (наприклад, в одному з найпоширеніших сучасних німецьких лінгвістичних словників стаття про словосполучення (Wortverbindung) відсутня [див.: 39]).

Згідно з іншим поглядом словосполучення має статус окремої синтаксичної одиниці. У цьому випадку визначають **словосполучення як синтаксичну одиницю, той об'єкт синтаксису, що самостійно існує в об'єктивній дійсності, як і речення, незалежно від речення** (а отже, до речення, поза реченням).

Учення про словосполучення як мовну одиницю виникло на російському лінгвістичному ґрунті і з середини минулого століття й до цього часу залишається найбільш поширеним в описовій граматиці. Воно активно запозичується українськими мовознавцями. У західноєвропейських та американських граматиках така онтологічна одиниця не визнана [див.: 38; 5; 20; 41].

В. Виноградов, з іменем якого пов'язують цей погляд, визначив словосполучення, опираючись не на речення, а на слово: словосполучення за своїми лексичними і граматичними властивостями, на думку вченого, подібне до слова. Виноградовська теорія словосполучення дістала назву **"лексикологічного напрямку"** [25, с. 69]. За вченим, словосполучення – самостійна мовна одиниця, бо воно, як і слово, належить до "сфери "номінативних" засобів мови, засобів позначення" і протиставляється своєю номінативною функцією реченню як одиниці комунікативній [8, с. 38]; словосполучення має систему граматичних форм (парадигму), йому, як і слову, властива формозміна [9, с. 8]. Послідовники В. Виноградова розвинули його тезу "поняття словосполучення не співвідносне з поняттям речення" [9, с. 7], виділивши таку ознаку словосполучення, як позареченнєвість: "Під словосполученням розуміється наявна в мові незалежно від речення некомунікативна синтаксична одиниця" [35, с. 134]. У контексті того, що сказано Виноградовим вище, до словосполучень слід відносити лише непередикативні підрядні словосполучення з функцією розгорнутого (поширеного) найменування. Не вважаються словосполученнями передикативні сполуки та сполуки з відокремленими компонентами (бо не можуть утворитися поза реченням), сурядні сполуки (сурядний зв'язок поєднує кілька найменувань, а не єдине складне), сполуки зі службовими словами. Отже, на думку "лексикологістів", словосполучення є: "складним найменуванням", оскільки виражає "єдину, хоч і в лексично членній формі, назву предмета, поняття чи уявлення" [29, с. 11]; утворюється поза реченням у результаті поширення одного слова іншим на базі підрядного зв'язку; як і слово, є будівельним матеріалом для речення [див.: 7, с. 10–11; 3, с. 14–15; 16, с. 49–51; 26, с. 58–60].

Дійсно, якщо припустити, що словосполучення можна утворити поза реченням, то щодо його самостійності не повинно бути сумнівів. Однак визнати самостійність словосполучення означає визнати його існування в реальній дійсності, зокрема мовленнєвій. Іншими словами, необхідно визнати той факт, що ми спілкуємося реченнями і словосполученнями. "Візьмімо будь-який текст, тобто відрізок зафіксованого мовлення, – пропонує І. Кучеренко, – і ми в ньому не знайдемо жодної незалежно від речення існуючої, окремої одиниці мовлення, що носить назву словосполучення. Воно спростовується загальноновизнаним положенням про те, що реально існуючою, живою одиницею мови як засобу спілкування є речення, в якому формуються і формулюються думки, якими люди обмінюються" [18, с. 30]. Дослідження механізмів породження людського мовлення показують, що "усі сполуки слів нормально створюються нами в процесі мовлення в результаті досить складної гри мовленнєвого механізму людини в умовах конкретних обставин певного моменту" [37, с. 113]. Для словосполучень "характерною є належність <...> до певних мовленнєвих утворень, здійснюваних у процесі застосування мови, а не до мови як такої <...>" [27, с. 11].

З іншого боку, наслідуючи Виноградова, лінгвісти не заперечують того, що "словосполучення тільки у складі речення і через речення входить у комунікативну систему категорій мови, засобів спілкування" [8, с. 38], та вбачають самостійність словосполучення в його здатності виконувати номінативну функцію: "Словосполучення найчастіше перебувають поза реченням, тобто на певному рівні абстрагування від нього (виділено нами. – І. М.). Тільки тому вони мають право на існування як самостійна синтаксична одиниця" [26, с. 63].

Однак номінативна функція словосполучень, яку характеризують як їхню здатність служити пояснювальною, конкретизувальною, уточнювальною назвою предметів (явищ), швидше, є не номінативною, а синтаксичною: сутність будь-якого залежного члена речення – бути пояснювальним, для другорядних членів речення – поширювальним компонентом. Спостереження показують, що потенційну здатність розвиватися у складне найменування мають лише іменниково-прикметникові словосполучення, і лише ті з них, що містять назву достатньо стабільної класифікаційної ознаки, наприклад: *письмовий стіл, кухонний стіл* [25, с. 74]. Як складні (= складені) найменування можуть сприйматися сполуки, що є, фактично, описовими назвами предметів і семантично дорівнюють одному слову, наприклад: *суха трава – сіно, вітряний млин – вітряк, пофарбоване яйце – крашанка*. Лексико-семантичну спорідненість зі словами мають перифрази, що вступають у синонімічні зв'язки з цими словами, наприклад: *чотириногий друг – собака, блакитне паливо – газ, країна пірамід –*

Єгипет, санітари лісу – мурашки тощо. Проте, будучи цілісним найменуванням певних явищ, такі словосполучення все одно містять назви двох понять: поняття предмета й поняття ознаки. Перший-ліпший приклад інших, особливо не-іменникових, словосполучень, також не може свідчити про "єдинопоняттєву" функцію словосполучення: *бачити студента* (співвідносяться поняття предмета і поняття дії, спрямованої на цей предмет), *гарний обличчям* (співвідносяться поняття предмета й поняття якісної ознаки, пор.: інший варіант співвідношення цих понять: *гарне обличчя*), *приємно вражений* (поняття відносної ознаки та якісної ознаки), *чотири вікна* (поняття предмета та поняття його кількісної визначеності) тощо. Не є самостійною номінативною одиницею сполуки із займениковими словами, оскільки останні не можуть називати предмети та явища і тому – брати участь у формуванні складного найменування: *цими днями, якась нісенітниця, наша зустріч, зустрітися з нею, зустріли її*.

Як зауважує російський синтаксист Ю. Фоменко, навіть якщо погодитися з тим, що словосполучення виражає поняття, то доведеться визнати, що в межах словосполучення відбувається трансформація двох понять в одне і що слова, поєднуючись у словосполучення, втрачають здатність виражати свої поняття [див.: 31, с. 60]. Логічно, якщо "кожне слово <...> саме по собі вже є носієм поняття" [2, с. 246], то словосполучення як єдність слів є, відповідно, і єдністю понять, а не єдиним поняттям.

Слід зазначити, що ознака номінативності у виноградовському розумінні властива лексикалізованим сполукам (фразеологізмам, термінам): *ахіллесова п'ята, пекти раків, душа в душу; Біла Церква, органічна хімія, непохідна основа*. Однак лексикалізовані сполуки більшістю лінгвістів виведені з обсягу поняття "словосполучення" зокрема та за межі інтересів синтаксису взагалі: "вони є одним із об'єктів вивчення лексикології" [12, с. 4] чи "об'єктом фразеології" [15, с. 9]. Синтаксична наука, як правило, описує "синтаксичні" (не-фразеологічні) словосполучення.

На противагу т. зв. синтаксичним – фразеологічні словосполучення, як і слова, називають певні предмети чи явища і відтворюються кожного разу в процесі мовного спілкування, а тому слугують будівельним матеріалом для речення, виступаючи в ролі окремих його функціональних компонентів. Усе їхня відтворюваність, а звідси – дореченнєвість, чи позареченнєвість, відносна і має синхронний характер, порівняймо: фразеологічне сполучення *печу раків* = *червонію* та вільне сполучення *печу раків* = *готую раків*. "За своїм походженням фразеологічні сполуки – це колишні звичайні вільні словосполучення" [19, с. 62–63], які "виникли у складі речення і розвинулись у ньому у зв'язку з потребами спілкування" [17, с. 7].

У плані власне синтаксичному, коли вивчається зв'язне мовлення абстраговано від конкретного його змісту, вільні та фразеологічні словосполучення не розрізняються. Порівняймо приклади, що заповнюють ту саму формально-граматичну модель словосполучення: *бити байдики*, *бити поклони* та *бити ворогів*, *шанувати друзів*; *Чорне море* та *синє море*, *прозоре вікно* тощо [див. про це: 19].

Загалом можна стверджувати, що ознака номінативності ("найменування єдиного поняття") і тісно пов'язана з нею ознака відтворюваності не властиві всім словосполученням і тому не можуть бути визначальними для словосполучення як поняття та підставними для кваліфікації його як самостійної мовної одиниці.

Останнім часом у новітньому українському синтаксисі авторитетними лінгвістами став пропагуватися погляд, за яким дають граматичну кваліфікацію словосполучення як "підпорядкованої реченню" "синтаксичної одиниці" серед інших "взаємопов'язаних синтаксичних одиниць", специфічні ознаки якої полягають у тому, що це "некомунікативна синтаксична одиниця" з "номінативною функцією" [10, с. 6–9, 181; 36, с. 31–33]. Словосполучення протиставляється реченню – предикативній одиниці – як непередикативна одиниця, утворена сполученням слів (форм слів) за допомогою підрядного або сурядного зв'язку [див.: 4, с. 400–411].

Таке трактування словосполучення є своєрідною контамінацією теоретичних засад двох інших поглядів: з першим поглядом його зближує твердження про "реченнєвість" (утворення, існування у складі речення) словосполучення, з другим – надання словосполученню статусу мовної непередикативної одиниці, яка бере участь у побудові речення. Тут поєднано воедино ті діаметрально протилежні ознаки, які слугують опозиційності згаданих ("синтаксичного" і "лексикологічного") поглядів. Якщо словосполучення є підпорядкованою реченню конструкцією, тобто виникає при утворенні речення, то вже цим самим воно не може бути тим, що існує як готова (відтворювана) для конструювання речення одиниця, як це властиво слову: "те, що саме виникає в ході утворення речення, не може бути для нього будівельним матеріалом" [22, с. 118]. За співвіднесеності понять речення і словосполучення як цілого і його частини взагалі немає потреби в понятті словосполучення як синтаксичної одиниці. Принаймні, твердження: "синтаксис вивчає речення і (!) його частини, тобто словосполучення", – сприймається як таке, що позбавлене логіко-смыслового сенсу.

Оцінку "протиприродної в науковому плані ситуації" [30, с. 12] дістала й інша думка, постульована прихильниками "контамінованого" і "лексикологічного" поглядів, за якою той фрагмент речення, та його

частина, що вважається не-словосполученням, – сполука підмета і присудка – ототожнюється з цілим реченням. Твердження про те, що речення (поширене) може складатися з речення (підмет + присудок), словосполучення і слів – є суперечливим. Спроби описати спільні й відмінні ознаки словосполучення та речення і слова призводять до визнання положення про існування будівельного матеріалу в будівельному матеріалі [10, с. 8–9; 16, с. 49–51]. Якщо спільним для речення і словосполучення є слово як їхній будівельний матеріал, то, відповідно, попередні положення можна підсумувати так: "речення складається зі слів і словосполучень, які, у свою чергу, складаються зі слів". Сказане врешті-решт підводить до висновку, що "будівельна одиниця завжди буває одна" [31, с. 63], для речення це – слово.

Переконливим аргументом на підтвердження того, що слово – єдиний будівельний матеріал для речення, є функціонування однослівних речень. Однослівні речення також свідчать про факультативність словосполучень у структурі речення. За прибічниками "будівельності" словосполучення, навіть неоднослівні речення можуть не містити словосполучень: наприклад, сполука 'підмет + присудок' (двоскладне непоширене речення), як зазначено вище, вважається несловосполученням (предикативна сполука кваліфікується як поєднання мінімальних синтаксичних одиниць на базі двобічного – предикативного – зв'язку) [10, с. 24]. З іншого боку, факультативність словосполучення посилює сумніви щодо його належності до мовних одиниць (про це йдеться у статті І. Хлебникової, де авторка висловлює думку про те, що одиниці мови "обов'язково реалізуються в будь-якому відрізку мовлення. Такими одиницями, – продовжує мовознавець, – є: фонема – слово – речення" [33, с. 63]).

Для речення словосполучення, як і слово, може слугувати формою існування його структурних компонентів, а не самими структурними компонентами (пор. з поширеною думкою, за якою окремі слова і словосполучення "входять до складу речення як елементи його структури" [3, с. 14]). Елементами структури речення є члени речення, які можуть виражатися словами чи словосполученнями: порівняймо, наприклад, *ходить і почав ходити, квіти і море квітів, травень і середина травня* тощо. А властивість бути формою структурного компонента мовної одиниці не забезпечує цю форму статусом окремої мовної одиниці.

1. Античные теории языка и стиля. – М.; Л., 1936; 2. Артеменко Е. Б. К вопросу о соотношении логических и языковых единиц // Материалы по русско-славянскому языкознанию. – Воронеж, 1963. – С. 246–249; 3. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова: Синтаксис. – К., 2005; 4. Белошапкина В. А. Синтаксис // Современный русский язык / Под ред.

- В. А. Белошапковой. – М., 1981. – С. 363–552; 5. *Блумфилд Л.* Язык. – М., 1968; 6. *Буслаев Ф. И.* Историческая грамматика русского языка: Синтаксис. – Изд. седьмое. – М., 2006; 7. *Виноградов В. В.* Введение // Грамматика русского языка. – Т. II: Синтаксис. – Ч. I. – М., 1954; 8. *Виноградов В. В.* Идеалистические основы синтаксической системы проф. А. М. Пешковского, ее эклектизм и внутренние противоречия // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М., 1950. – С. 36–74; 9. *Виноградов В. В.* Русский язык. – М., 1947; 10. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови: Синтаксис. – К., 1993; 11. *Востоков А. Х.* Русская грамматика по начертанию его же сокращенной грамматики. – СПб, 1835; 12. *Галкина-Федорук Е. М.* Введение / Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. Современный русский язык: Синтаксис. – М., 1958; 13. *Гвоздев А. Н.* Современный русский литературный язык. – Ч. II: Синтаксис. – М., 1968; 14. *Головацький Я.* Граматика русского языка. – Львів, 1949; 15. *Гужва Ф. К.* Современный русский литературный язык: Синтаксис. – К., 1971; 16. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк, 2001; 17. *Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови. – Ч. II: Синтаксис. – К., 1965; 18. *Кучеренко І. К.* Об'єкт і предмет синтаксису // Українське мовознавство. – 1973. – Вип. 1. – С. 28–34; 19. *Кучеренко І. К.* Фразеологізм як об'єкт синтаксису // І. К. Кучеренко. Актуальні проблеми граматики. – Львів, 2003. – С. 58–65; 20. *Лайонз Д.* Введение в теоретическую лингвистику. – М., 1978; 21. *Ломоносов М. В.* Труды по филологии // М. В. Ломоносов. Полное собрание сочинений. – М.; Л., 1952. – Т. 7; 22. *Михайлов М. М.* Некоторые замечания по теории словосочетания // Вопросы теории и методики изучения русского языка. – Вып. 2. – Чебоксары, 1962; 23. *Осадца М.* Грамматика русского языка. – Л., 1864; 24. *Пешковский А. М.* Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1933; 25. *Скобликова Е. С.* Современный русский язык: Синтаксис простого предложения. – М., 1979; 26. *Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994; 27. *Смирницкий А. И.* Лексическое и грамматическое в слове // Вопросы грамматического строя. – М., 1955; 28. *Сухотин В. П.* Проблема словосочетания в современном русском языке // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М., 1950; 29. *Удовиченко Г. М.* Словоупотребления в сучасній українській літературній мові. – К., 1968; 30. *Филатов В. А., Филатова Е. В.* Словоупотребление как метаструктура языка и синтагма как реальная единица речи. – Донецьк, 2008; 31. *Фоменко Ю. В.* Является ли словосочетание единицей языка? // НДВШ: Филологические науки. – 1975. – № 6. – С. 60–64; 32. *Фортунатов Ф. Ф.* О преподавании грамматики русского языка в средней школе // Избранные труды. – Т. 2. – М., 1957; 33. *Хлебникова И. Б.* О характере взаимодействия лексической и грамматической семантики в морфологических и синтаксических единицах // НДВШ: Филологические науки. – 1979. – № 3. – С. 55–64; 34. *Шахматов А. А.* Синтаксис русского языка. – Л., 1941; 35. *Шведова Н. Ю.* Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М., 1966; 36. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. – К., 2004; 37. *Щерба Л. В.* О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Известия АН СССР: Отделение обществ. наук. – М., 1931; 38. *Burakov V.* Contribution of English and American Linguists to the Theory of Phrase. – Moscow, 1971; 39. *Bußmann N.* Lexikon der Sprachwissenschaft. – Stuttgart: Kröner, 2002; 40. Longman Dictionary of English Language and Culture England. – Longman, 1992; 41. *Harris Z.* Analyse du discours // Languages. – № 13. – P. 8–45.